

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гриньків Марія Володимирівна

УДК 323:2-78](477)

**Вплив релігійних організацій
на політичний процес в Україні**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

КИЇВ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник доктор політичних наук, професор
Ткач Олег Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри політології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Горбатенко Володимир Павлович,
Інститут держави і права імені В.М.
Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології;

доктор політичних наук, професор
Латигіна Наталія Анатоліївна,
Київський національний торгово-
економічний університет,
завідувач кафедри філософських та
соціальних наук.

Захист відбудеться 19 березня 2018 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.41 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, кім. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий 12 лютого 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Постригань Г.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кардинальні зміни в політичній системі України за останні 25 років суттєво трансформували основні сфери суспільного життя. Демократизація політичних процесів привела до створення сприятливих умов поширення і відродження релігійних цінностей, виникли правові механізми, які регламентують і врегульовують державно-церковні відносини та запобігають конфліктам і деструктивним для суспільства процесам. Релігійні організації стали активними учасниками не тільки в релігійній, а й в соціальній, культурній і політичній сферах суспільства. Релігійні організації отримали можливість взаємодіяти не лише з державою, а й співпрацювати з політичними партіями, окремими політиками в межах електорального процесу, підтримуючи або засуджуючи позицію тієї чи іншої політичної сили з конкретного питання, формуючи у вірян відповідний світогляд, систему соціальних і політичних цінностей, а отже – впливати на протікання політичного процесу в країні.

Зростання ролі релігійних організацій в сучасній Україні пов'язано і з системною кризою, кризою всіх сфер життєдіяльності суспільства, нездатністю влади розв'язувати поточні й стратегічні завдання, забезпечувати сталий розвиток, що породжує соціальну апатію і недовіру громадян до офіційної влади, і в таких умовах значна частина населення схильна довіряти лише окремим інститутам, які зберегли хоча б відносний авторитет. Серед таких інститутів можна виокремити релігійні організації.

Водночас, у відносинах держави та церкви, міжконфесійних відносинах назбиралось немало проблем, пов'язаних із відсутністю науково-обґрунтованої концепції державно-церковної політики, відсутністю єдиних підходів до розв'язання релігійних проблем як з боку влади, так й інших політичних суб'єктів, відсутністю єдиного самостійного органу державної влади у справах релігії, підвищенням ефективності системи державного контролю діяльності релігійних спільнот, переобтяженістю свідомості вірян традиціями радянського періоду (тобто, коли центр східного православ'я пов'язувався лише з Москвою). У цьому контексті також слід виокремити майнові, освітні питання, урегулювання діяльності нетрадиційних культур, проявів релігійного екстремізму, сепаратизму та інших дестабілізуючих впливів релігійних організацій на суспільство.

Зазначені й багато інших сторін діяльності релігійних організацій у політичному просторі України актуалізують дослідження їхньої ролі у політичному процесі, що й визначило проблему нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» та науково-дослідницької теми філософського факультету 11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета дисертаційної роботи полягає у розкритті впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- 1) з'ясувати чинники впливу релігійних організацій на політичний процес та уточнити розуміння основного поняття дослідження «релігійна організація»;
- 2) вивчити комунікативне середовище релігійних організацій і визначити основні форми впливу релігійних організацій на політичний процес;
- 3) виокремити основні засоби впливу релігійних організацій на політичний процес;
- 4) розкрити характер впливу релігійних організацій на політичний процес;
- 5) простежити діяльність релігійних організацій в сучасних умовах, а також можливість їх впливу на прийняття політичних рішень.

Об'єктом дослідження є політичний процес в Україні.

Предметом дослідження є вплив релігійних організацій на політичний процес в Україні.

Методи дослідження. Методологічним інструментарієм дисертації є комплексно застосовані загальнонаукові та спеціальні методи.

Історичний та порівняльний методи дали можливість простежити генезу державно-церковних відносин, порівняти особливості та характер впливу релігійних організацій на політичне життя сучасного суспільства, а у поєднанні з методами історичної ретроспекції – у минулому. *Структурно-функціональний* метод дозволив визначити ресурсні можливості релігійних організацій у соціально-політичній сфері. *Аксіологічний* метод визначив осмислення ціннісних засад у діяльності релігійних організацій, що впливає на формування політичних орієнтирів вірян, їх співвідношення з цінностями, якими визначаються норми і специфіка учасників політичного процесу. *Прогностичний та дескриптивний* методи дали змогу виявити можливості впливу релігійних організацій на політичні процеси в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є одним з перших політологічних досліджень в Україні, у якому здійснено комплексний аналіз впливу релігійних організацій на розвиток політичного процесу в Україні. Це дало змогу отримати результати, які розкривають базову концепцію дисертації та виносяться на захист:

- *з'ясовано* чинники впливу релігійних організацій на політичний процес: історичні; державно-церковні відносини; внутрішні проблеми релігійних організацій та міжконфесійні конфлікти; діяльність релігійних організацій у соціальній, освітній, культурній сферах; релігійність населення. *Запропоновано авторське визначення поняття* «релігійна організація» як добровільного об'єднання людей на основі домінуючих спільних світоглядних уявлень (що визначені віровченням) та форм відправлення культу (богослужіння, релігійна практика), окрема суспільна формація, що характеризується внутрішньою впорядкованістю, структурованістю, узгодженістю та регламентованістю дій, взаємодій відносно автономних її частин, має власні ресурси, потреби й інтереси;

- *вперше*, шляхом аналізу соціально-політичної інтенціональності комунікативного середовища релігійних організацій, досліджено та виокремлено інституціональні і неінституціональні форми впливу на політичний процес. Зокрема, до форм інституціонального впливу належать: робота офіційних представників

релігійних організацій у конференціях і круглих столах, у роботі комісій, рад, робочих груп, присвячених політико-соціальної ситуації та проблемам у державі, організовані органами влади, органами місцевого самоврядування, політиками, політичними партіями, громадськими організаціями; звернення та заяви офіційних представників релігійних організацій або міжконфесійних релігійних організацій щодо політичних питань та проблем у суспільстві; заклики офіційних представників релігійних організацій до активної громадської позиції, до захисту Батьківщини, до участі у виборчому процесі; вплив релігійних організацій на прийняття політичного рішення, захисту прав громадян чи їх спільнот; візити та зустрічі офіційних представників релігійних і міжрелігійних (ВРЦРО) організацій із політичними лідерами та високопосадовцями України та зарубіжжя, інформування міжнародної громадськості про стан справ у державі й позиції релігійних організацій; здійснення капеланської роботи, підтримка (моральна, матеріальна) релігійними організаціями військових та волонтерів у поєднанні з постійним вихованням патріотизму та національної ідеї; діяльність релігійних організацій, спрямована на формування світогляду вірян, зокрема політичного (наприклад, проведення соціальних та освітніх заходів, ініціатив релігійними організаціями щодо соціально-політичних проблем та питань у державі). Відповідно, до форм неінституціонального впливу належать: участь священнослужителів різних рівнів релігійної ієрархії у політичних процесах, що відбуваються в державі (вибори, мітинги, протести, революції); висловлювання, коментарі, інтерв'ю представників релігійних організацій стосовно політичних проблем у державі;

- *отримало подальший розвиток твердження, що наявність соціального капіталу органічно притаманна релігійним організаціям й уможливує інтеграцію людей та їх об'єднань довкола актуальних у суспільстві проблем, зокрема політичних. Визначено, що основними засобами впливу релігійних організацій на політичний процес є: соціальний капітал, можливості використання різних каналів ЗМІ, співпраця з органами державної влади й органами місцевого самоврядування, місіонерська та соціальна діяльність релігійних організацій, освітні програми і навчальні заклади, політичні ідеї соціальних вчень;*

- *поглиблено аналіз характеру впливу релігійних організацій, який поділяється на прямий та опосередкований. Прямий вплив реалізовується через безпосередню участь релігійних організацій у виборчому процесі, в соціально-політичних конфліктах, прийнятті політичного рішення. Опосередкований – вплив та формування моральних засад у суспільстві, політичних орієнтирів та цінностей громадян, здійснення соціальної діяльності, просвітницької роботи, розвиток патріотизму й національної ідентичності;*

- *виявлено, що внаслідок політичної кризи інтенсифікується діяльність релігійних організацій, спрямована на якісні зміни політичного процесу, що може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Аргументована можливість використання релігійного фактору як складової стабілізації або запобігання кризових феноменів соціально-політичного середовища шляхом реалізації функції легітимації, мобілізації. Враховуючи аналіз сучасної практики релігійних організацій, зауважено, що релігійні організації впливають на прийняття*

політичних рішень у державі, зокрема в тих питаннях, що стосуються їх діяльності, цінностей і поглядів, які вони відстоюють, у сфері захисту прав громадян.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності органів державної влади для забезпечення тісного взаємозв'язку між громадянським суспільством та державою, ефективної практичної реалізації впливу релігійних організацій на політичний процес України, при розробці наукової концепції і нормативно-правових актів, які сприяють демократичним процесам шляхом поширення цінностей, що виховують у віруючих активну соціальну й громадську позицію.

Зміст дисертаційного дослідження, узагальнення та практичні рекомендації щодо впливу релігійних організацій на політичний процес можуть знайти застосування у вищих навчальних закладах при підготовці лекцій, спецкурсів, навчально-методичних посібників, вивченні теоретичної і прикладної політології.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на методологічних, теоретичних семінарах, засіданнях кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та доповідались на наукових конференціях: П'ятій (ювілейній) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Людина і держава – плебсологічний вимір» (м. Київ, 26 жовтня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Релігієзнавство у Київському університеті: інституційний та персональний виміри» (м. Київ, 22 вересня 2014 р.); Міжнародних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» (м. Київ, 16-17 квітня 2013р., 15-16 квітня 2014 р., 21-22 квітня 2015р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 9 публікаціях, з яких 4 статті у фахових виданнях включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття у фаховому виданні, 4 – тези виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку до дисертації. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 172 сторінки, список використаної літератури містить 244 наукових найменування, обсягом 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» обґрунтовується актуальність теми дисертаційної роботи, зазначається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет та основні методи дослідження, формулюються положення її наукової новизни, характеризуються теоретичне та практичне значення її пунктів, містяться відомості про апробацію одержаних результатів і структура дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження впливу релігійних організацій на політичний процес**» аналізується ступінь наукової розробленості проблеми взаємовідносин релігії-політики-суспільства. Дослідження впливу

релігійних організацій на політичний процес суспільства передбачає використання в якості теоретичної основи досліджень українських дослідників. Зокрема, проблему взаємодії релігії і політики досліджували: В. Бондаренко, В. Горбатенко, В. Єленський, О. Заєць, С. Здіорук, Ю. Кальниш, Ф. Кирилюк, М. Кияк, М. Кирюшко, А. Колодний, Ю. Лавриш, Н. Латигіна, О. Музичко, М. Обушний, С. Онищук, С. Осиповський, В. Перевезій, В. Петрик, М. Рибачук, О. Саган, В. Токман, О. Турій, С. Филипчук, М. Хилько, П. Яроцький, В. Яценко, Ю. Чорноморець та ін. Взаємовідносини релігії і громадянського суспільства в Україні аналізували С. Онищук, М. Рибачук. Впливу релігійного фактору на соціально-політичний процес присвячені дослідження А. Колодного, П. Яроцького, В. Єленського, М. Рибачука, О. Сагана, Л. Филипovich та ін. Проблему церкви і виборчого процесу в різні роки досліджували О. Турій, В. Перевізій, С. Здіорук тощо.

В розділі обґрунтовується вагомість впливу релігійних інститутів на політичний процес через інтенсифікацію соціальної активності релігійних організацій (невідстороненість від подій, проблем, криз, конфліктів у державі, зокрема і політичних), межі діяльності релігійних організацій, які значно розширились, крім власне релігійної складової, існує й соціальна, благодійна, освітня, а також громадсько-політичне позиціонування у суспільстві.

З'ясовано, що вплив релігійних інститутів на політичний процес залежить від таких чинників: історичних (роль релігійних організацій у державі в минулому, формування законодавчої бази для регулювання сфери взаємодії держави і церкви); державно-церковних відносин (правові проблеми (законодавство, що регулює діяльність релігійних організацій, система державного контролю за діяльністю релігійних організацій, оподаткування релігійних організацій, реєстрація релігійних організацій), політичних чинників (неформальні зв'язки релігійних і політичних лідерів, вплив іноземних політичних і релігійних структур); внутрішніх проблем релігійних організацій (відчуження церковного майна, наявність приміщень для здійснення релігійної практики, внутрішні конфлікти) та міжконфесійних конфліктів; діяльності релігійних організацій у соціальній, освітній, культурній сферах; релігійності населення (діяльність на території держави однієї чи кількох релігійних організацій, кількість вірян, рівень релігійності населення).

У дослідженні політичний процес розглядається в цілому як єдиний циклічний, що відображає функціонування політичної системи. В ході відтворення різноманітних видів політичних процесів відбувається її розвиток та функціонування.

У розділі запропоновано визначення поняття «релігійна організація» як добровільного об'єднання людей на основі домінуючих спільних світоглядних уявлень (що визначені віровченням) та форм відправлення культу (богослужіння, релігійна практика), окрема суспільна формація, що характеризується внутрішньою впорядкованістю, структурованістю, узгодженістю та регламентованістю дій, взаємодій відносно автономних її частин, має власні ресурси, потреби та інтереси.

Вплив релігійних організацій на своїх вірян та на суспільство в цілому здійснюється і через низку факторів, характерних для них як соціальної структури, а

також через їх позакультову суспільну діяльність. Через своїх представників, як правило, вищого духовенства та дій громадян, які є членами конкретного релігійного об'єднання, можна говорити про їх вплив на політичний процес.

У другому розділі «**Засоби впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні**» розкривається механізм впливу релігійних організацій на політичний процес через дослідження релігійної комунікації, визначення політичної складової в ній. Розглянуто моделі релігійної комунікації М.В. Федорової, М.Ф. Желновакової, Є.В. Романової.

Розглянуто соціально-політичну тематику в комунікативному середовищі релігійних організацій. Для релігійних організацій це питання актуалізується, зазвичай, у часи нестабільності, конфлікту, появи гострих проблем у суспільстві та державі. Кожна релігійна організація прагне поширити своє вчення, погляди, тлумачення того чи іншого соціального й політичного феномена. Для такої мети використовуються традиційні засоби комунікації: офіційні повідомлення через власні ЗМІ, державні й комерційні ЗМІ, соціальні мережі, а також через участь у конференціях, круглих столах, роботі комісій, рад, створених органами державної влади, громадськими організаціями тощо. Ці канали комунікації одночасно забезпечують спілкування релігійних організацій зі своїми прихожанами, з іншими конфесіями, із суспільством, з органами влади й органами місцевого самоврядування.

Виокремлено інституціональні й неінституціональні форми впливу. До форм інституціонального впливу належать: робота офіційних представників релігійних організацій у конференціях і круглих столах, у роботі комісій, рад, робочих груп, присвячених політико-соціальній ситуації та проблемам у державі й організованих органами влади, органами місцевого самоврядування, політиками, політичними партіями, громадськими організаціями; звернення та заяви офіційних представників релігійних організацій або міжконфесійних релігійних організацій щодо політичних питань та проблем у суспільстві; заклики офіційних представників релігійних організацій до активної громадської позиції, до захисту Батьківщини, до участі у виборчому процесі; вплив релігійних організацій на прийняття політичного рішення, захисту прав громадян чи їх спільнот; візити та зустрічі офіційних представників релігійних і міжрелігійних (ВРЦРО) організацій із політичними лідерами та високопосадовцями України й зарубіжжя, а також інформатизація міжнародної громадськості про стан справ у державі, позиції релігійних організацій; здійснення капеланської роботи, підтримка (моральна, матеріальна) релігійними організаціями військових і волонтерів у поєднанні з постійним вихованням патріотизму та національної ідеї; діяльність релігійних організацій, спрямована на формування світогляду вірян, зокрема політичного (наприклад, проведення соціальних та освітніх заходів, ініціатив релігійними організаціями щодо соціально-політичних проблем і питань у державі). До форм неінституціонального впливу зараховують: участь священнослужителів різних рівнів релігійної ієрархії у політичних процесах, що тривають у державі (вибори, мітинги, протести, революція); висловлювання, коментарі, інтерв'ю представників релігійних організацій стосовно політичних проблем у державі. До неінституційного впливу

належать дії та слова окремих осіб (членів релігійних організацій), що не виражають офіційну позицію всієї організації.

Виокремлено прямий і опосередкований вплив релігійних організацій на політичний процес. Прямий вплив відбувається шляхом реалізації власними засобами прямих дій, задля досягнення визначеної мети, наслідки яких змінюють перебіг політичного процесу. Іншими словами, вирішуються проблеми, які лежать у політичній площині (повністю або частково), власними силами. До прямого впливу зараховано: спілкування всередині релігійних общин через проведення спільних релігійних практик, заходів, а також участь релігійних організацій у виборчих кампаніях, конференціях і круглих столах, роботі рад і комісій, присвячених політико-соціальної ситуації та проблемам у державі; участь у мітингах, протестах, революції, дії, спрямовані на підтримку або проти прийняття конкретного політичного рішення, заяви, звернення до вірян та громадськості щодо існуючої політичної проблеми в суспільстві (зокрема і через власні засоби комунікації, веб-сторінки, проповіді вищих ієрархів, що доносяться до локальних релігійних спільнот місцевими священиками, пасторами тощо) або через мас-медіа, висловлювання, коментарі з приводу тієї чи іншої дії влади або ситуації, що склалася в соціальному житті суспільства, зустрічі з авторитетними політичними акторами, зокрема і міжнародними з метою інформатизації та залучення до вирішення проблем в Україні тощо.

Опосередкований вплив релігійних організацій на політичний процес спрямований на формування моральних засад у суспільстві, здійснення соціальної діяльності, просвітницької роботи, розвиток патріотизму та національної ідентичності. Ефективність опосередкованого впливу є похідним від оцінки іміджу, авторитету релігійної організації, популярності позитивної інформації про її діяльність. Як правило, опосередкований вплив досягається через культивування відповідних цінностей, норм, правил поведінки, які впливають на світоглядні (політичні) орієнтири.

Діяльність релігійних організацій, спрямована на формування політичних орієнтирів громадян, виражається як опосередкований вплив на політичні процеси і включає: висвітлення та поширення поглядів релігійних організацій щодо зовнішньополітичного курсу держави (вступ у ЄС, НАТО, Митний союз); вплив на процес державотворення, формування національної ідентичності та демократичних цінностей; мобілізуючу, виховну роль, а також моральної підтримки через військове капеланство в військових та пеніціарних формуваннях держави. Діяльність релігійних організацій спрямована на формування світогляду вірян, зокрема політичного. Конкретні політичні цінності у світогляді вірянина чи у суспільстві в цілому впливають та визначають перебіг політичного процесу в державі. Політичні ідеї, пропоновані релігійними організаціями, впливають на формування політичної свідомості вірян, які є громадянами держави та беруть пряму участь у виборчих процесах, а також у різних громадських акціях.

Прямий і опосередкований вплив може здійснюватись і через використання власних, приватних, державних ЗМІ, які є доступні широкій аудиторії. Впливовість повідомлення, отриманого із ЗМІ, на особу залежить від низки чинників, які

визначають впливовість висловлювань представника релігійної організації на споживачів медіа. Такими чинниками виступають: 1) текст (зміст – тема, проблеми); форма – інтерв'ю, коментар, уривок із доповіді); 2) приналежність до релігійної організації, конфесії, релігії та авторитет, церковний ієрархічний рівень того, хто представляє релігійну організацію (адресанта); 3) характеристики слухача, глядача (зацікавлена особа в обговорюваній темі, світогляд, освіта); 4) площадка виступу (місце і час, причина комунікативної взаємодії, мета участі в ній адресантів, зовнішні соціально-політичні обставини). Соціально-політична інтенціональність повідомлень релігійних організацій проявляється в їх змісті, формі, а також через причину комунікативної взаємодії, тому що саме в цьому розкривається соціально-політична тематика.

Засобами, що визначають можливість впливу релігійних організацій на процеси в суспільстві і політиці, виступають: соціальний капітал, можливість використання різних каналів ЗМІ (власних і тих, що перебувають у іншій власності, мережі Інтернет), співпраця з органами державної влади й органами місцевого самоврядування, місіонерська і соціальна діяльність, освітні програми та навчальні заклади, соціальні вчення.

У третьому розділі **«Сучасна практика впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні»** дослідження здійснено на підставі аналізу їх діяльності в незалежній Україні. Сучасну практику впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні розкрито через аналіз їх інституційних та неінституційних форм впливу.

Проаналізовано серед неінституційних форм впливу факти участі священнослужителів у виборчих процесах України. З'ясовано, що представники духовенства, священнослужителі активно брали участь у виборчому процесі, особливо на місцевих рівнях.

Проаналізовано звернення релігійних організацій із нагоди виборів за такими критеріями: авторство, зміст, політичні ідеї, адресатом та адресантом. При аналізі звернень релігійних організацій з нагоди виборів та інших політичних питань у державі, виявлено, що в офіційній комунікації керівників релігійних організацій простежується нейтральна політична позиція та просвітницький зміст текстів звернень. Зокрема, в них міститься інформація з роз'ясненням політичних норм, законів виборчого процесу, прив'язуючи їх порушення до порушень християнських норм, ролі й прав виборців і громадян та інші демократичні ідеї. Простежується тенденція, що, починаючи з 2013 року, кількість таких звернень збільшилась, а тематика значно розширилась із охопленням низки політичних проблем в державі. Звернення від релігійних організацій адресуються не лише суспільству в цілому, є й такі, що адресовані президенту, і саме щодо існуючих політичних проблем в державі, чи учасникам виборчого процесу (кандидата, працівника виборчих дільниць, правоохоронним органам тощо).

Розкрито діяльність релігійних організацій, яка здійснює вплив на конкретні політичні рішення через листи, звернення, комюніке, заяви, інтерв'ю, коментарі, роботу в робочих групах, комісіях, круглих столах тощо.

Розкрито таку форму сучасної практики впливу релігійних організацій, як їх міжнародна комунікація з зарубіжними політиками і громадськістю щодо політичних проблем в Україні, питання війни, надання Україні гуманітарної допомоги тощо.

Проаналізовано діяльність релігійних організацій під час політичної кризи в Україні (2013-2014 роки). Розкрито політичні пропозиції виступити посередниками у переговорах, адресовані владі і опозиції від керівників релігійних організацій.

В умовах війни релігійні організації взяли на себе виконання нової ролі в суспільстві. Вони проводять активну діяльність із початком військових дій на території України. Це і збір коштів на потреби військових, здійснення психологічної підтримки та інформування через військових капеланів, пояснення важливості і заклики до захисту територіальної цілісності держави, заходи для підняття військового та волонтерського духу тощо. Також із метою підняти бойовий дух військовослужбовців та волонтерів, що їм допомагають, релігійні організації вручають їм власні нагороди, ордена і подяки. Такі дії релігійних організацій також показують їх як представників громадянського суспільства, а не як суто релігійне об'єднання, відділене від держави, що живе в своєму автономному світі з власними віроповчальними принципами і культовими практиками. В цілому риторика релігійних організацій із початком протестів у кінці 2013 року характеризувалася збільшенням повідомлень політичного змісту.

Релігійні організації стають суб'єктами політичних процесів, оскільки можуть бути учасниками конкретного політичного процесу (виборів, політичних акцій, революцій, ініціаторами чи противниками політичного рішення тощо) або впливати на перебіг формування довготривалих політичних процесів (державотворення, націотворення, демократизація, функціонування політичної системи, формування іміджу країни) через вплив на її структурні елементи (політичні норми, політичну свідомість і культуру).

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження, у якому здійснено аналіз впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні, дозволяє зробити наступні висновки:

Релігійні організації своєю діяльністю шляхом поширення цінностей, що виховують у віруючих активну соціальну та громадянську позицію, сприяють здійсненню демократичних процесів у державі, зокрема розвитку громадянського суспільства.

1. Чинниками впливу релігійних організацій на політичний процес виступають: історичні (роль релігійних організацій у державі в минулому, формування законодавчої бази для регулювання сфери взаємодії держави і церкви); державно-церковні відносини (правові проблеми (законодавство, що регулює діяльність релігійних організацій, система державного контролю за діяльністю релігійних організацій, оподаткування релігійних організацій, реєстрація релігійних організацій), політичні чинники (неформальні зв'язки, релігійних і політичних лідерів, вплив іноземних політичних і релігійних структур); внутрішні проблеми

релігійних організацій (відчуження церковного майна, наявність (відсутність) приміщень для здійснення релігійної практики, внутрішні конфлікти) та міжконфесійні конфлікти; діяльність релігійних організацій у соціальній, освітній, культурній сферах; релігійність населення (діяльність на території держави однієї чи кількох релігійних організацій, кількість вірян, рівень релігійності населення).

Релігійна організація – це добровільне об'єднання людей на основі домінуючих спільних світоглядних уявлень (що визначені віровченням) та форм відправлення культу (богослужіння, релігійна практика), окрема суспільна формація, що характеризується внутрішньою впорядкованістю, структурованістю, узгодженістю та регламентованістю дій, взаємодій відносно автономних її частин, має власні ресурси, потреби та інтереси.

2. Реалії сьогодення спонукають релігійні інститути як частину громадянського суспільства до розширення своїх функцій та, відповідно, активізації зовнішніх взаємодій з іншими підсистемами суспільства. Така діяльність виявляється у соціально-політичній інтенціональності їх комунікації. Соціально-політична інтенціональність – це відповідна спрямованість комунікативних актів, яка проявляється у змісті інституціональних і неінституціональних форм впливу. Адже така спрямованість сьогодні властива майже кожному соціальному інституту. Не винятком є і релігійна сфера соціуму.

Духовенство користується авторитетом у своїх прихожан, тому погляди перших з того чи іншого позарелігійного, соціального або навіть політичного питання мають неабиякий вплив на членів релігійної спільноти, а через соціальну взаємодію – і за її межами також. Про вплив релігійної організації доцільно говорити в контексті їх комунікативного середовища. Комунікативне середовище релігійних організацій розглядаємо як взаємовідносини між релігійними та іншими суспільними суб'єктами, в основі яких лежать комунікативні акти. Мають місце тенденції до розширення соціально-політичної інтенціональності в комунікації релігійних організацій, що змінює їх роль у становленні демократії за умов новітніх викликів.

Вплив релігійних організацій на суспільство реалізовується в межах релігійної комунікації. Релігійні організації можуть впливати на політичний процес через різні канали комунікації, де їх представники висловлюють та поширюють політичні, соціальні, правові ідеї, думки, позиції, оцінки, що відповідають їх соціальним вченням. Такі повідомлення в ЗМІ впливають на формування суспільної свідомості, зокрема, політичної свідомості віруючої особи або інших членів аудиторії.

Впливовість повідомлень релігійної організації на свою аудиторію через ЗМІ визначають: 1) текст (змістовні характеристики: тема, проблематика), форма (інтерв'ю, коментар, доповідь); 2) приналежність до релігійної організації, конфесії, релігії та соціальний авторитет суб'єкта (того, хто представляє релігійну організацію); 3) характеристики аудиторії (читача, слухача, глядача, зацікавленість темою, його світогляд, освіта); 4) площадка виступу (місце і час).

Соціально-політична інтенціональність комунікації релігійних організацій проявляється у змісті інституціональних і неінституціональних форм впливу. До форми інституціонального впливу належать: робота офіційних представників

релігійних організацій у конференціях і круглих столах, у роботі комісій, рад, робочих груп, присвячених політико-соціальної ситуації та проблемам у державі, організованих органами влади, органами місцевого самоврядування, політиками політичними партіями, громадськими організаціями; звернення та заяви офіційних представників релігійних організацій або міжконфесійних релігійних організацій щодо політичних питань та проблем у суспільстві; заклики офіційних представників релігійних організацій до активної громадської позиції, до захисту Батьківщини, до участі у виборчому процесі; вплив релігійних організацій на прийняття політичного рішення, захисту прав громадян чи їх спільнот; візити та зустрічі офіційних представників релігійних і міжрелігійних (ВРЦРО) організацій із політичними лідерами та високопосадовцями України, зарубіжжя та інформування міжнародної громадськості про стан справ у державі та позиції релігійних організацій; здійснення капеланської роботи, підтримка (моральна, матеріальна) релігійними організаціями військових та волонтерів у поєднанні з постійним вихованням патріотизму та національної ідеї; діяльність релігійних організацій, спрямована на формування світогляду вірян, зокрема політичного (наприклад, проведення соціальних та освітніх заходів, ініціатив релігійними організаціями щодо соціально-політичних проблем та питань у державі). Відповідно, до форм неінституціонального впливу належать: участь священнослужителів різних рівнів релігійної ієрархії у політичних процесах, що тривають у державі (вибори, мітинги, протести, революція); висловлювання, коментарі, інтерв'ю представників релігійних організацій стосовно політичних проблем у державі.

3. Основними засобами впливу релігійних організацій на політичний процес є: соціальний капітал, можливості використання різних каналів ЗМІ, співпраця з органами державної влади й органами місцевого самоврядування, місіонерська та соціальна діяльність релігійних організацій, освітні програми і навчальні заклади, політичні ідеї соціальних вчень. Соціальний капітал є невід'ємною характеристикою діяльності релігійних організацій, а його наявність – основою для інтеграції людей довкола актуальних у суспільстві проблем, зокрема політичних. Співпраця з органами державної влади та органами місцевого самоврядування дає можливість релігійним організаціям брати участь і спостерігати за формуванням державної політики, аналізувати наявні проблеми й надавати пропозиції. Релігійні організації, пропонуючи суспільству свої освітні програми та навчальні заклади, прищеплюють своїм учням і студентам релігійні цінності та ідеї, зокрема соціально-політичні, що викладені у їхніх соціальних вченнях.

4. Характер впливу релігійних організацій на політичний процес можна поділити на прямий і непрямий. Доцільність такого поділу визначена змістовним характером впливу релігійних суб'єктів, темпоральністю, інтенціональністю, ступенем та масштабами впливу. В контексті такого розмежування, прямий вплив, реалізується через участь і розглядається як безпосереднє втручання (тією чи іншою мірою) в перебіг політичних процесів або навіть участь в якості суб'єкта цих процесів. Відповідно, опосередкований не передбачає прямого впливу та безпосередньої взаємодії з політичними суб'єктами, а впливає на них через культивування норм, правил поведінки, цінностей, переконань, які визначають

світоглядні (політичні) орієнтири вірян. Опосередкований вплив релігійних організацій на політичний процес передбачає діяльність, спрямовану на формування моральних засад у суспільстві, здійснення соціальної діяльності, просвітницької та інших видів роботи, яка впливатиме на розвиток патріотизму, національної ідентичності, популяризації демократичних цінностей, формування громадянського суспільства. З'ясовано, що релігійні організації дбають про моральний стан суспільства (виступаючи проти чи на підтримку відповідних політичних рішень), здійснюють просвітницьку роботу серед вірян.

5. Діяльність релігійних організацій у суспільстві має конструктивний і деструктивний характер впливу на політичні процеси в державі. Конструктивний характер впливу реалізується у: висловлюваннях осуду незаконним діям влади, оцінках дій і рішень влади та інших політичних суб'єктів; пропозиціях виступити посередником для врегулювання політичного конфлікту, політичної кризи державі; діяльності, спрямованій на захист прав людини, звільнення «політичних в'язнів»; комунікації релігійних організацій з зарубіжними політичними акторами з метою вирішення конкретної проблеми в державі та інформування світової громадськості про стан справ та проблем в Україні. Сфера і характер обговорюваних питань на таких зустрічах свідчить про позиціонування релігійними організаціями себе як представника народу; турбота релігійних організацій про стан моралі в суспільстві; комунікація представників релігійних організацій з метою популяризації демократичних цінностей (відповідальність кожного громадянина, політична свобода) й активної громадської позиції, зокрема, у: УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ, ДУМУ, Всеукраїнського Союзу Церков християн віри євангельської-п'ятидесятників, Української уніонної конференції Адвентистської церкви в Україні. Збільшення громадської активності ВРЦРО, що проявляється через зустрічі з першими особами держави України з метою обговорити соціальні, економічні та політичні проблеми в державі; патріотична та просвітницька робота з вірянами; матеріальна допомога військовим на фронті, нагороди учасникам бойових дій, волонтерам, словесна, духовна підтримка у зверненнях до військових для підтримки їх військового духу та робота військових капеланів.

Деструктивний характер впливу виражений у такій практиці діяльності релігійних організацій: висловлювання чи офіційні звернення релігійних організацій щодо політичних питань чи процесів у державі, які розділяють і релігійні організації, відповідно, їх вірян на протилежні групи; позиція релігійних організацій та оцінка ними дій окремих своїх священнослужителів у питаннях підтримки анексії Криму та окупації територій на Сході.

Сучасна діяльність релігійних організацій у межах політичного процесу виступає чинником стабілізації або запобігання кризових феноменів у соціально-політичному середовищі держави через реалізацію їх функцій легітимації та мобілізації. Прикладом легітимуючої функції є заява ВРЦРО за підсумками зустрічі з Головою Верховної Ради, виконуючим обов'язки Президента України О.В.Турчиновим, в якій вона оголосила підтримку і визнання владі, що послужило фактом легітимації для нововстановленої влади. Мобілізаційна функція релігійних організацій продемонстрована в таких прикладах: спроби мобілізувати

громадськість для змін радянського світогляду; заклики до участі у виборах, аргументовані демократичними цінностями (відповідальність виборців, кандидатів та членів комісій, викриття правопорушень під час виборів тощо).

Релігійні організації та їх об'єднання намагаються впливати на прийняття політичних рішень, особливо якщо вони стосуються їх діяльності чи суперечать їх поглядам. Про ефективний вплив на рішення, прийняті на користь і за вимогою чи проханням релігійних організацій свідчать: зміни у проекті Трудового кодексу, де не включили доповнення невичерпного переліку заборон дискримінації у трудових відносинах поняттям «сексуальна орієнтація», «гендерна ідентичність», як і вимагали релігійні організації і ВРЦРО; внесення змін до Податкового кодексу України від 6 жовтня 2016 року, в яких відмінили норми, що зобов'язували релігійні організації платити податок за використання своїх коштів на добродійну діяльність. Такий вплив є наслідком застосування сукупності інституціональних (офіційні звернення, робота в засіданнях робочих груп щодо законопроекту) і неінституціональних форм впливу (висловлювання, коментарі в ЗМІ, неформальні зв'язки і спілкування з політиками).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Гриньків М.В. Політико-правовий аспект діяльності релігійних організацій України та Росії / М.В. Гриньків // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 79 (№ 12). – С. 283 -286.

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Гриньків М.В. Політичний зміст в ідеях соціальних вчень релігійних організацій України та Росії / М.В. Гриньків // Гуманітарні студії: збірник наукових праць. – К. : ВПЦ «Київський університет» – 2014. – Випуск 23. - С. 98-106.

2. Гриньків М.В. Політична складова діяльності релігійних організацій у комунікації з громадськістю/ М.В. Гриньків // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2016. – Випуск 105 (№12). – С. 341-346.

3. Гриньків М.В. Політичний потенціал як ресурсні можливості та способи впливу релігійних організацій на суспільство / М.В. Гриньків // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2016. – Випуск 107 (№4). – С. 356-361.

4. Гриньків М.В. Політичний контекст у комунікації релігійних організацій / М.В. Гриньків // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2016. – Випуск 114 . – С. 303-307.

Публікації апробаційного характеру:

1. Гриньків М. Участь релігійних організацій у виборчому процесі / М.В. Гриньків // Людина і держава – плебсологічний вимір. П'ята (ювілейна) Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовтня 2012 р.) / [відп. за вип. М.І.Скригонюк]: [матеріали доповідей і виступів]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013.- Вип. 5. – С. 248 -250.

2. Гриньків М. Роль релігійних організацій в політичних процесах Росії (на прикладі РПЦ) / М.В. Гриньків // «Дні науки філософського факультету – 2013», Міжн. наук. конф. (2013 ; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», 16–17 квіт. 2013 р. : [матеріали доповідей та виступів] / ред. кол.: А.Є. Конверський [та ін.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч. 7. – С. 33 – 35.

3. Гриньків М. Консолідуюча роль релігійних організацій у соціально-політичній кризі в сучасній Україні / М.В. Гриньків // «Дні науки філософського факультету – 2014», Міжн. наук. конф. (2014; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / ред. кол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – Ч. 9. – С. 96 – 99.

4. Гриньків М. В. Механізми впливу релігійних організацій на політичну свідомість громадян / М.В. Гриньків // «Дні науки філософського факультету – 2014», Міжн. наук. конф. (2015; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / ред. кол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Ч. 10. – С. 10 – 12.

АНОТАЦІЯ

Гриньків М.В. Вплив релігійних організацій на політичний процес в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні. У дисертаційній роботі розкриваються чинники впливу релігійних організацій на політичний процес. Досліджується вплив релігійних організацій на політичний процес шляхом аналізу соціально-політичної інтенціональності їх комунікативного середовища, яка проявляється у змісті інституціональних і неінституціональних форм впливу. З'ясовується значення соціального капіталу, який органічно притаманний релігійним організаціям та уможливорює інтеграцію людей та їх об'єднань довкола актуальних у суспільстві проблем, зокрема, політичних. Розглядаються основні форми та характер впливу релігійних організацій на політичний процес в Україні, який поділяється на прямий та опосередкований. У роботі виокремлено основні засоби впливу релігійних організацій на політичний процес.

В ході дослідження проаналізовано діяльність релігійних організацій у сучасних умовах політичної кризи, а також можливість їх впливу на прийняття політичних рішень. Проаналізована діяльність релігійних організацій, яка спрямована на вплив на конкретні політичні рішення через листи, звернення, комюніке, заяви, інтерв'ю, коментарі, роботу в робочих групах, комісіях, круглих столах тощо.

Ключові слова: політичний процес, вплив, релігійна організація, державно-церковні відносини, комунікація, комунікативне середовище, соціально-політична інтенціональність.

АННОТАЦІЯ

Грын'ків М.В. Влияние религиозных организаций на политический процесс в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена исследованию влияния религиозных организаций на политический процесс в Украине. В диссертационной работе раскрываются факторы влияния религиозных организаций на политический процесс. Исследуется влияние религиозных организаций на политический процесс путем анализа социально-политической интенциональности их коммуникативной среды, которая проявляется в содержании институциональных и неинституциональных форм воздействия.

Выясняется значение социального капитала, который органично присущ религиозным организациям и интегрирует людей и их объединения вокруг актуальных в обществе проблем, в частности, политических.

Рассматриваются основные формы и характер влияния религиозных организаций на политический процесс в Украине, который делится на прямой и опосредованный. Прямое воздействие происходит путем реализации собственными средствами прямых действий, для достижения определенной цели, последствия которых меняют ход политического процесса. Косвенное влияние религиозных организаций на политический процесс направлено на формирование нравственных основ в обществе, осуществления социальной деятельности, просветительской работы, развитие патриотизма и национальной идентичности. Эффективность опосредованного воздействия является производным от оценки имиджа, авторитета религиозной организации, популярности положительной информации о ее деятельности. Как правило, опосредованное влияние достигается через культивирование соответствующих ценностей, норм, правил поведения, которые вливают на мировоззренческие (политические) ориентиры.

Обосновывается значимость влияния религиозных институтов в политический процесс через интенсификацию социальной активности религиозных организаций (неотстраненность от событий, проблем, кризисов, конфликтов в государстве, в том числе и политических), границы деятельности религиозных организаций (значительно расширились, кроме собственно религиозной составляющей

существует и социальная, благотворительная, образовательная, а также общественно-политическое позиционирование в обществе).

Проанализированы факты участия священнослужителей в избирательных процессах Украины среди неинституциональных форм воздействия. Выяснено, что представители духовенства, священнослужители активно участвовали в избирательном процессе, особенно на местных уровнях.

Проанализированы обращения религиозных организаций по случаю выборов по таким критериям: авторство, содержание, политические идеи, адресатом и адресантом.

В ходе исследования проанализирована деятельность религиозных организаций в современных условиях политического кризиса, а также возможность их влияния на принятие политических решений. Проанализирована деятельность религиозных организаций, направленная на воздействие на конкретные политические решения через письма, обращения, коммюнике, заявления, интервью, комментарии, работу в рабочих группах, комиссиях, круглых столах и тому подобное.

Раскрыто такую форму современной практики влияния религиозных организаций, как их международная коммуникация с зарубежными политиками и общественностью по политическим проблемам в Украине, вопросам войны, предоставление Украине гуманитарной помощи и тому подобное.

Проанализирована деятельность религиозных организаций во время политического кризиса в Украине (2013-2014 годы). Раскрыто политические предложения выступить посредниками в переговорах, адресованные власти и оппозиции от руководителей религиозных организаций.

Религиозные организации становятся субъектами политическими, поскольку могут быть участниками конкретного политического процесса (выборов, политических акций, революций, инициаторами или противниками политического решения и т.п.) или влиять на ход формирования долговременных политических процессов (демократизация, функционирование политической системы, формирование имиджа страны) из-за влияния на ее структурные элементы (политические нормы, политическое сознание и культуру).

Ключевые слова: политический процесс, влияние, религиозная организация, государственно-церковные отношения, коммуникация, коммуникативная среда, социально-политическая интенциональность.

SUMMARY

M.V. Hrynkiv. The influence of religious organizations on the political process in Ukraine. - Manuscript.

Thesis for a degree in political sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education of Ukraine, Kyiv, 2017.

This research focuses on the influence of religious organizations in the political process in Ukraine. The thesis reveals the factors affecting religious organizations in the

political process. The influence of religious organizations in the political process by analyzing the socio-political intentionality of communication environment, which manifests itself in the content non-institutional and institutional forms of influence. It turns importance of social capital organically inherent religious organizations and enables the integration of people and associations around the current problems in society, including political. We consider forms of basic forms and the impact of religious organizations in the political process in Ukraine is divided into direct and indirect. The paper singled out the basic means of influence of religious organizations in the political process.

The study analyzed the activity of religious organizations in modern conditions (political crisis), and the possibility of their influence on political decisions. The activity of religious organizations aimed at influencing specific policy decisions through letters, appeals, communiqués, statements, interviews, commentaries, work in workshops, panels, round tables and so on.

Keywords: political process, influence, religious organization, church-state relations, communication, communicative environment, socio-political intentionality.